

ZNANSTVENO-TEORIJSKA UTEMELJENOST IDENTITETA SOCIJALNE PEDAGOGIJE

Josipa Bašić

Ljiljana Mikšaj - Todorović

Milko Mejovšek

Odsjek za poremećaje u ponašanju
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet
Zagreb

SAŽETAK

Znanstveno - teorijska utemeljenost identiteta socijalne pedagogije dokumentira se pregledom znanstvenih projekata provedenih na Odsjeku za poremećaje u ponašanju (Odsjeku za socijalnu pedagogiju), te znanstvenih radova u časopisima Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta (Fakulteta za defektologiju) u razdoblju od 1967. do 1999. godine. Ukupno 26 znanstvenih projekata i brojni znanstveni radovi u časopisima Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja (Defektologija) te Kriminologija i socijalna integracija obrađuju tematiku etiologije, fenomenologije i prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladeži i odraslih osoba kao i probleme njihova tretmana. Autori zaključuju da je u posljednjih tridesetak godina postignuta zadovoljavajuća razina kvalitete znanstvene djelatnosti koja obećava daljnji razvoj i napredak znanstveno - istraživačkog rada na području poremećaja u ponašanju. Utvrđene znanstvene spoznaje pružaju solidan temelj za izgradnju identiteta socijalne pedagogije kao samosvojne i samostalne djelatnosti.

Ključne riječi: socijalna pedagogija, identitet, znanstvena utemeljenost, teorija

1. UVOD

Svrha pregleda znanstvenih istraživanja i znanstvenih radova u edukacijsko - rehabilitacijskoj znanosti, odnosno znanstvenoj grani poremećaji u ponašanju, u razdoblju od 1970. do 1999. godine koji su se provodili na Fakultetu za defektologiju, danas Edukacijsko - rehabilitacijskom fakultetu, određena je potrebom elaboriranja elemenata na kojima se gradi identitet socijalne pedagogije i socijalnog pedagoga kao stručnjaka za prevenciju i tretman poremećaja u ponašanju djece, mladeži i odraslih u najširem smislu te riječi.

Kroz ukupno 26 znanstvenih projekata koji su samostalno provedeni na Fakultetu za defektologiju, više projekata koji su se realizirali izvan njege, ali uz sudjelovanje njegovih znanstvenih djelatnika i brojnih znanstvenih radova objavljenih u vlastitim časopisima: Defektologija, danas Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, te Krimi-

nologija i socijalna integracija, učinjen je značajan pridonos znanstveno - teorijskoj utemeljenosti identiteta socijalne pedagogije.

2. ZNANSTVENI PROJEKTI (J. Bašić)

U razdoblju od 1970. do 1999. godine znanstvenici Odsjeka za poremećaje u ponašanju Fakulteta za defektologiju, danas Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta i njihovi suradnici radili su i realizirali ukupno 26 znanstvenih projekata, od čega 19 samostalnih znanstvenih projekata unutar kojih se provodilo i 7 znanstvenih zadataka (jedinica) koji predstavljaju izuzetno vrijedan znanstveni pridonos. Od 1998. godine u tijeku je i jedan međunarodni projekt Hrvatske i Slovenije kojega realiziraju Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu i Odjel za socijalnu pedagogiku Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani.

U cilju kasnijeg pojašnjavanja gradivih elemenata socijalne pedagogije i socijalnog pedagoga slijede

popisi znanstvenih projekata prema razdobljima u kojima su se provodili (vidi Bašić, 1997.)

Tablica 1. Popis znanstvenih projekata provedenih na Odsjeku za poremećaje u ponašanju (Odsjeka za socijalnu pedagogiju) u razdoblju od 1970. do 1980. godine

REDNI BROJ	NAZIV PROJEKTA	GLAVNI ISTRAŽIVAČ	SURADNICI
1.	Efikasnost metoda preodgoja u odgojnim zavodima i odgojno-popravnim domovima SR Hrvatska (1970-1972)	Terezija Dobrenić	Vojislav Kovačević Konstantin Momirović Mladen Singer
2.	Neki društveno-moralni stavovi omladine s poremećajima u ponašanju (1971-1974)	Terezija Dobrenić	Vlasta Poldrugač
3.	Recidivizam djece i maloljetnika u SR Hrvatskoj (1975-1980)	Slobodan Uzelac	Josipa Bašić Marijan Gredelj Veljko Novak Mladen Singer Ivan Vrgoč
4.	Promjena strukture stavova roditelja prema djeci sa somatopsihičkim oštećenjima koja su pod utjecajem rehabilitacijskog postupka (1976-1980)	Vojislav Kovačević	
4.1	Promjena strukture stavova roditelja prema djeci s poremećajima u ponašanju koja su pod utjecajem rehabilitacijskog postupka (1976-1980)	Josipa Bašić	
5.	Provjera uspješnosti tretmana maloljetnika na području SR Hrvatske (1979-1982)	Vojislav Kovačević	Josipa Bašić Ružica Bujanović-Pastuović Terezija Dobrenić Mile Leko Milko Mejovšek Ljiljana Mikšaj-Todorović Vlasta Poldrugač Zdravka Poldrugač Mladen Singer Slobodan Uzelac Antonija Žižak

Tablica 2. Popis znanstvenih projekata provedenih na Odsjeku za poremećaje u ponašanju (Odsjeka za socijalnu pedagogiju) u razdoblju od 1981. do 1990. godine

REDNI BROJ	NAZIV PROJEKTA	GLAVNI ISTRAŽIVAČ	SURADNICI
1.	Odgoj, obrazovanje i rehabilitacija osoba sa smetnjama u razvoju	Vladimir Stančić Borka Teodorović	
1.1	Sociopedagoški model izvršenja odgojne mjere pojačana briga i nadzor (1981-1985)	Slobodan Uzelac	Josipa Bašić Sandra Bogavčić Aleksandar Budanovac Vesna Đurek Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni Ivan Magdalenić Milko Mejovšek Ljiljana Mikšaj-Todorović Olga Petak Zdravka Poldrugač Jasenka Rusan Mladen Singer Zoran Šućur Božo Žaja Vladimira Žakman-Ban Antonija Žižak

REDNI BROJ	NAZIV PROJEKTA	GLAVNI ISTRAŽIVAČ	SURADNICI
1.2	Efikasnost tretmana u kazneno-popravnim domovima u zavisnosti od strukture ličnosti osuđenih i struktura grupa u koje su uključeni kao i efikasnost izvršenja mjere sigurnosti (1981-1985)	Milko Mejovšek	
3.	Mogućnost primjene biblioterapije u radu s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju u institucionalnom tretmanu (1986)	Antonija Žižak	Josipa Bašić Vlasta Poldrugač
4.	Evaluacija programa i modela transformacije ponašanja djece i omladine s teškoćama socijalne integracije (1986-1990)	Nikola Soldo Marta Ljubešić	
4.1	Sociopedagoški model provođenja odgojne mjere pojačana briga i nadzor	Slobodan Uzelac	Josipa Bašić Sandra Bogavčić Aleksandar Budanovac Vesna Đurek Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni Ivan Magdalenić Milko Mejovšek Ljiljana Mikšaj-Todorović Olga Petak Zdravka Poldrugač Jasenka Rusan Mladen Singer Zoran Šućur Božo Žaja Vladimira Žakman-Ban Antonija Žižak
5.	Relacije psiholoških, socioloških i kriminoloških karakteristika osuđenih osoba i njihova ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode (1986-1990)	Milko Mejovšek	Vojislav Kovačević Josipa Bašić Antonija Žižak Marija Lebedina-Manzoni Nivex Koller-Trbović Vladimira Žakman-Ban Branko Nikolić Aleksandar Budanovac Miloš Budanovac Krunoslav Stipetić
6.	Fenomenološke i sociodemografske karakteristike mladih punoljetnih delinkvenata (1986-1988)	Mladen Singer	
7.	Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji (1986-1988)	Mladen Singer	
8.	Tamne brojke devijantnih i delinkventnih ponašanja mladih (1986-1990)	Mladen Singer	
9.	Utjecaj psihosocijalne klime i uvjeta rada na osoblje kazneno-popravne ustanove zatvorenog tipa (1987-1989)	Milko Mejovšek	Miloš Budanovac Vladimira Žakman-Ban Slobodan Uzelac Ljiljana Mikšaj-Todorović Fadil Lipničević (Zenica) Predrag Tuće (Zenica)
10.	Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i metode pedagoškog rada (1987 - 1992)	Mladen Singer	Josipa Bašić, Antonija Žižak, Ljiljana Mikšaj-Todorović, Zdravka Poldrugač, Slobodan Uzelac, Milko Mejovšek, Aleksandar Budanovac

Tablica 3. Popis znanstvenih projekata koji su se provodili ili se provode na Odsjeku za poremećaje u ponašanju u razdoblju od 1991. do 1999. godine.

1.	Evaluacija modela tretmana mladih s poremećajima u ponašanju (1991-1995)	Milko Mejovšek	Mladen Singer, Josipa Bašić Slobodan Uzelac Antonija Žižak Nivex Koller-Trbović Zdravka Poldrugač Ljiljana Mikšaj-Todorović Marija Lebedina-Manzoni Vladimira Žakman-Ban Aleksandar Budanovac Zoran Šućur, Dejana Tasić Anny Brusić, Roberta Brusić Irma Kovčo Matilda Markočić
1.1	Evaluacija integralne metode u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima	Josipa Bašić	Antonija Žižak Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni Anny Brusić, Roberta Brusić Matilda Markočić
1.2	Modeli tretmana djece s poremećajima u ponašanju osnovnoškolskog uzrasta	Mladen Singer	Josipa Bašić, Antonija Žižak Slobodan Uzelac Ljiljana Mikšaj-Todorović Irma Kovčo, Milko Mejovšek
1.3	Maloljetni delinkventi u probaciji	Slobodan Uzelac	Mladen Singer, Irma Kovčo Dejana Tasić Zdravka Poldrugač
1.4	Evaluacija institucionalnog tretmana maloljetnika i mladih punoljetnih osoba	Vladimira Žakman-Ban	Milko Mejovšek Aleksandar Budanovac Ljiljana Mikšaj-Todorović
2.	Utjecaj socijalnih čimbenika na razvoj kriminaliteta (1991-1994)	Mladen Singer	
3.	Samoprocjena i procjena identiteta djece i mladih s poremećajima u ponašanju za vrijeme institucionalnog tretmana (1991-1992)	Antonija Žižak	Josipa Bašić Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni
4.	Neka psiho-socijalna obilježja adolescenata i poremećaji u ponašanju	Aleksandar Budanovac Dejana Tasić	
5.	Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladih i odraslih osoba u Republici Hrvatskoj	Josipa Bašić	Milko Mejovšek Slobodan Uzelac Antonija Žižak Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni Ljiljana Mikšaj-Todorović Zdravka Poldrugač Vladimira Žakman-Ban Zoran Šućur Aleksandar Budanovac Anny Brusić, Dejana Tasić Paško Romić Gordana Lulić-Čavar
5.1	Primarna prevencija i rana intervencija poremećaja u ponašanju djece i mladeži	Josipa Bašić	
5.2	Modeli tretmana djece i mladeži s poremećajima u ponašanju	Antonija Žižak	Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni Zdravka Poldrugač
5.3	Modeli tretmana osuđenih osoba u kaznenim zavodima	Milko Mejovšek	Vladimira Žakman-Ban Aleksandar Budanovac Ljiljana Mikšaj-Todorović Slobodan Uzelac

Tablica 4. Medunarodni projekti (1998-2000)

1.	Komparativna analiza socijalno-pedagoških modela dijagnostike, prevencije i intervencija u Hrvatskoj i Sloveniji u vremenu tranzicije (1998-2000)	Josipa Bašić Alenka Kobolt	Antonija Žižak Nivex Koller-Trbović Marija Lebedina-Manzoni
----	---	-------------------------------	---

Iz naslova, ali i sadržaja navedenih projekata, uočava se njihova usmjerenost na ove skupine i ciljeve istraživanja:

1. Tretman djece, mladeži i odraslih osoba s poremećajima u ponašanju, odnosno, delinkventnim ponašanjem

1970. - 1980. (Dobrenić (1); Kovačević (5))

1981. - 1990. (Uzelac (1.1); Mejovšek (1.2); Žižak (3); Uzelac (4.1); Mejovšek (9))

1990. - 1999. (Singer (1.2); Uzelac (1.3); Žakman-Ban (1.4); Žižak (3); Žižak (5.2); Mejovšek (5.3))

1. Etiologija poremećaja u ponašanju i/ili delinkventnog ponašanja

1970. - 1998. (Dobrenić (2); Uzelac (3); Bašić (4.1))

1981. - 1990. (Mejovšek (5); Singer (6); Singer (7))

1991. - 1999. (Singer (2); Budanovac i Tasić (4))

2. Fenomenologija poremećaja u ponašanju i/ili delinkventnog ponašanja

1970. - 1980. (Dobrenić (2); Uzelac (3))

1981. - 1990. (Mejovšek (5); Singer (6); Singer (7); Singer (8))

1991. - 1999. (Budanovac i Tasić (4))

3. Prevencija poremećaja u ponašanju i/ili delinkventnog ponašanja djece i mladeži i rane intervencije

1991. - 1999. (Bašić (1.1); Singer (1.2); Bašić (5.1); Žižak (5.2))

Prema ukupnom broju projekata, a u odnosu

na pojedine sadržaje, na prvom mjestu istraživanja znanstvenika na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu nalazi se tretman djece, maloljetnika i odraslih osoba. Slijedi znanstveni pridonos istraživanju etiologije i fenomenologije poremećaja u ponašanju. Na kraju se nalazi znanstveni interes i pridonos prevenciji poremećaja u ponašanju odnosno ranim intervencijama.

Ukupan broj projekata veći je od onog u popisu projekata. Razlog za to nalazi se u činjenici da pojedini projekti istovremeno pokrivaju više sadržaja.

Prema promatranim razdobljima izgleda da za istraživanje tretmana postoji isti ili sličan nezaobilazni interes. Čini se čak da taj interes raste, ne samo iz osnova broja projekata, nego i iz osnova stalnog prisustva u tzv. velikim projektima kao njihov sastavni dio i to u više znanstvenih zadataka jednog projekta. Ako se ude dublje u postavljene projekte koji ispituju tretman najočitiji pristup njegovom izučavanju ide kroz evaluaciju različitih tretmana (zavodski (domski) tretman za djecu i maloljetnike, Vanzavodski tretman (PBIN-a) i penološki tretman). Za pretpostaviti je da interes nije evaluacija sama po sebi nego ono do čega nažalost navedeni projekti nisu došli, niti su se u tom smislu postavljali novi, jesu modeli tretmana (ma kako ih zvali) koji s obzirom na određene uzorke djece i mladeži s poremećajima u ponašanju daju najbolje rezultate.

Posredstvom uvida u rezultate projekata tretmana postavlja se pitanje i generalne strategije tretmana (npr. djece i mladeži s poremećajima u ponašanju) i neizbježnih elemenata iz kojih se on

sastoji, posebno programa prema "specifičnim" skupinama, tretmansko-terapijskih programa. Odnosi se to i na domski i izvandomski tretman, njegovo postavljanje, programiranje, provedbu i evaluaciju posebno u odnosu na potrebe i specifičnosti populacije djece i mladeži, ali i odraslih osoba.

Tablica 5. Sadržaji projekata po razdobljima

SADRŽAJI PROJEKTA	UKUPAN BROJ PROJEKATA	BROJ PROJEKATA PO RAZDOBLJIMA		
		1970.-1980.	1981.-1990.	1990.-1999.
1. Tretman	13	2	5	6
2. Etiologija	8	3	3	2
3. Fenomenologija	7	2	4	1
4. Prevencija	4	-	-	4

Rezultati ovih istraživanja upućuju na slabu učinkovitost tretmana, naročito ukoliko mladi čovjek ulazi u tretman kao visoko rizičan, što podrazumijeva i "patologiju" njega samoga i sve druge kumulirajuće negativne čimbenike iz njegove uže i šire socijalne sredine. Isto tako, neučinkovitost tretmana raste s težinom izrečene odgojne mjere i duljinom tretmana.

Istraživanje etiologije i fenomenologije poremećaja u ponašanju i/ili devijantnog ponašanja zajedno, po broju projekata, neznatno premašuju ona koja se odnose na tretman. Pokazatelji po razdobljima ukazuju na postupno smanjivanje interesa znanstvenika za istraživanje etiologije i fenomenologije. Sadržajno, projekti istraživanja etiologije usmjeravani su više na socijalno demografske pokazatelje i rizične čimbenike dok su psihološki čimbenici, a posebno biološki, znatno ili potpuno zaobidjeni.

Na općoj razini, za projekte ovog sadržaja značajan je kvantitativan pristup prilikom izbora metoda obrade podataka, a čiji rezultati, opisujući pojavu ili njenu etiologiju i povezujući kroz multivarijatne obrade podataka više setova promatranih varijabli, ne daju uvijek one pokazatelje koji bi za postavljanje tretmana, njegovo programiranje i reprogramiranje bili značajni.

Važno je istaknuti jedan dio projekata koji su osim izučavanju fenomenologije poremećaja u ponašanju (bez delinkventnog ponašanja) posebnu pozornost usmjerili na predškolsku i osnovnoškolsku djecu. Radilo se o projektima koji su po prvi put (posebno u vrtićima) provedeni kod nas. Rezultati tih istraživanja ukazuju na mogućnost ranog otkrivanja, ali i intevaniranja u tim, za djecu važnim sredinama, bez izdvajanja i stigmatiziranja. Upozoravajući su podaci da oko 10% djece predškolskoga i osnovnoškolskog uzrasta manifestira neke oblike poremećaja u ponašanju koji nisu monosimptomatskog karaktera nego višesimptomski; to su sindromi ponašanja za koje se zna da nemaju dobru prognozu za dijete. Ta istraživanja kao i vrijeme prije njihova provođenja, usmjerili su znanstvenici Odsjeka za poremećaje u ponašanju na isticanje potrebe uključivanja socijalnih pedagoga u redovne osnovne škole, što je 1980. godine i započelo (djelomice i njihovom zaslugom) nakon ostvarenja zakonskih pretpostavki.

Valja spomenuti i činjenicu da se unutar tih istraživanja ili u istraživanjima koja su slijedila, pokušalo postaviti temelje ranim intervencijama usmjerenim istodobno i prema djetetu i prema obitelji, ali i prema učiteljima, za njihovu senzibilizaciju, opservaciju i onaj dio tretmana kojeg je potrebno provoditi u redovitim razredima, stvarajući za to kvalitetne uvjete.

Povezujući etiološke varijable i varijable oblika poremećaja u ponašanju, odnosno delinkventnog ponašanja odraslih, neki spomenuti projekti omogućili su više uvida u "patologiju" koja je kod odraslih osuđenih osoba bila zapažena već u ranoj dječjoj dobi.

Navedeno, između ostalog, usmjerava pažnju prema kvalitativnim istraživanjima kojima bi se moglo opisivati pojavu, promatrati rizične čimbenike i postavljati temelje mogućih i raznovrsnih (i alternativnih) tretmana. To je naročito značajno za sve veći broj djece i mladeži s ranim poremećajima u ponašanju, te složenom, još uvijek nedovoljno objašnjenom etiologijom.

Znanstvena djelatnost Odsjeka za poremećaje u ponašanju tek se u novije vrijeme (od 1990. godine) značajnije usmjerava prema istraživanjima i teorijskoj elaboraciji prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Najveći pridonos primarnoj prevenciji dobiven je akcijskim istraživanjem i postavljanjem Integralne metode u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima. Na razini primarne i sekundarne prevencije treba izdvojiti akcijsko istraživanje pojavnih oblika poremećaja u ponašanju učenika osnovne škole, uvjeta života u obitelji te ranih intervencija prema rizičnim učenicima i radu s njihovim roditeljima u kontekstu škole.

Znanstvenim projektom koji je u tijeku: Modeli intervencija u svrhu prevencije poremećaja u ponašanju djece, mladeži i odraslih osoba u Republici Hrvatskoj, započinje razdoblje u kojem će se primarnoj sekundarnoj prevenciji poremećaja u ponašanju posvetiti značajniji prostor kroz istraživanja i njihovu primjenu u praksi. Time će započeti novo vrijeme socijalne pedagogije u čijoj će se praksi osim domskog tretmana nalaziti sve više intervencija koje će se provoditi u redovitoj socijalnoj okolini djelujući u područje rizika i rizične okoline, te onih koje će biti usmjerene na jačanje i osnaživanje zaštitnih čimbenika razvoja djece te osposobljavanja i podizanja kompetentnosti onih važnih osoba i socijalnih zajednica koje "određuju" dječji razvoj.

3. ZNANSTVENI RADOVI U ČASOPISIMA DEFEKTOLOGIJA I HRAVATSKA REVIIJA ZA REHABILITACIJSKA ISTRAŽIVANJA (*Milko Mejovšek*)

U časopisu Defektologija (danas Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja) koji je izlazio 30 godina i dio je povijesti Visoke defektološke škole i kasnije Fakulteta za defektologiju, objavljeni su radovi iz više znanstveno - istraživačkih

projekata za koje se može reći da su odredili znanstvenu utemeljenost socijalne pedagogije u našoj zemlji. Između većeg broja projekata i radova odabrali smo one koji su na to imali većeg utjecaja.

Iz projekta "Efikasnost krivičnih sankcija prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela s posebnim osvrtom na povratništvo kod maloljetnika" (Institut za kineziologiju Fakulteta za fizičku kulturu iz Zagreba i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, 1968. - 1973.) objavljen je niz od šest radova u Defektologiji, dvobroj 1-2 iz 1974. godine, jedan rad u broju 2 iz 1975., jedan rad u dvobroju 1-2 iz 1976. i jedan rad u broju 1 iz 1977. godine. Tih devet radova čine polovinu od ukupnog broja objavljenih radova iz tog veoma opsežnog projekta. Analizirane su relacije između izrečenih sankcija maloljetnicima i njihova ponašanja u postpenalnom razdoblju (V. Kovačević, M. Singer i K. Momirović), relacije između izrečenih sankcija i socioloških karakteristika maloljetnika u postpenalnom razdoblju (A. Hošek, K. Petrović i K. Momirović), kanoničke relacije socioloških karakteristika i efikasnosti resocijalizacije (M. Mejovšek, S. Horga i K. Momirović), razlike skupina maloljetnika formiranih prema vrsti sankcije u prostoru socioloških varijabli (K. Petrović i K. Momirović), razlike tih istih skupina u prostoru varijabli efikasnosti resocijalizacije (A. Hošek, K. Momirović i M. Singer), relacije kognitivnih i konativnih karakteristika maloljetnika i efikasnosti resocijalizacije (K. Momirović, N. Viskić - Štalec i M. Mejovšek), relacije kognitivnih i konativnih karakteristika maloljetnika i njihovih socioloških karakteristika (N. Viskić - Štalec, S. Horga, M. Gredelj i K. Momirović), kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnim delinkventima (M. Singer, K. Momirović i V. Kovačević) i struktura ličnosti maloljetnih delinkvenata (M. Mejovšek).

Ti radovi pokazuju opravdanost mišljenja o složenosti etiologije maloljetničkog prijestupništva i ukazuju da je etiologija tog ponašanja rezultat složene interakcije bioloških, psiholoških i socioloških činitelja. Takav zaključak ukazuje na značaj strukturnog pristupa u proučavanju etiologije maloljetničke delinkvencije. Uspješnost socijalne integracije maloljetnika nakon završetka sankcije, to je manja, što je bila izrečena teža sankcija. Učinkovitost zavodskog tretmana je slabija u usporedbi s izvanzavodskim tretmanom. Međutim, treba naglasiti da se maloljetnici nakon zavoda vraćaju u nepovoljnije socijalno okruženje koje je manje stimulativno za uspješnu socijalnu integraciju, te su u tom pogledu u nepovoljnijem položaju prema onima kojima je bila izrečena izvanzavodska sankcija. U socijalnu sredinu najbolje se integriraju maloljetnici pozitivno strukturirane ličnosti, a to znači razvijenih kognitivnih sposobnosti i efi-

kasnih konativnih regulacijskih sustava, koji prihvaćaju proklamirane standarde socijalnog ponašanja. Konativne osobine imaju pri tome veću važnost od kognitivnih sposobnosti. Agresivni oblici ponašanja glavna su prepreka uspješnoj socijalnoj integraciji. Sud pri donošenju odluke o vrsti sankcije ne uzima u obzir samo težinu kaznenog djela, nego i osobine ličnosti maloljetnika i uvjete u kojima živi. U tom procesu, u vrijeme realizacije projekta, nije postojao veći utjecaj službi socijalne skrbi, te su o vrsti sankcije gotovo u cijelosti odlučivali djelatnici pravosuđa.

U Defektologiji broj 1 iz 1975. godine objavljen je zapažen rad Terezije Dobrenić, Vlaste Poldrugač i Mladena Singera pod naslovom: Porodične prilike maloljetnih delinkvenata. U radu se raspravlja o porodici kao važnom i nezaobilaznom čimbeniku u etiologiji poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Sustavno su razmatrani utjecaji koji proizlaze iz socijalno ekonomskog položaja porodice, njene strukture i socijalno patološkog ponašanja njenih odraslih članova.

U okviru projekta "Provjera uspješnosti zavodskog tretmana maloljetnika na području SR Hrvatske" (Fakultet za defektologiju, 1978. - 1982.) objavljeno je više radova u Defektologiji, dvobroj 1-2 iz 1982. godine. Izdvojili smo sljedeće radove: Uspješnost resocijalizacije određena na osnovi psiholoških, socioloških i tretmanskih varijabli (V. Kovačević), Povezanost efikasnosti resocijalizacije i socijalnog statusa maloljetnika nakon zavodskog tretmana (M. Mejovšek), Povezanost efikasnosti resocijalizacije s nekim osnovnim socijalnim stavovima maloljetnika s delinkventnim ponašanjem (M. Mejovšek i V. Kovačević), Povezanost efikasnosti resocijalizacije i zavodskog tretmana maloljetnika s poremećajima u ponašanju u SR Hrvatskoj (R. Bujanović - Pastuović i J. Bašić), Povezanost osnovnog i usmjerenog obrazovanja s kriminalnim i prekršajnim aktivnostima maloljetnika nakon zavodskog tretmana (V. Žakman - Ban) i Povezanost kriminalne aktivnosti i oblika devijantnog ponašanja u postpenalnom periodu (Lj. Mikšaj). Socijalna integracija mladih nakon zavodskog tretmana vrlo je složene prirode, te je uvijek treba proučavati na strukturalan način, odnosno u sklopu ili interakciji psiholoških, socioloških i tretmanskih varijabli. Nažalost, biološke varijable se obično zanemaruju ili točnije, ne uključuju, zbog njihove složenosti, te problema u praktičnoj primjeni. Sumarno, rezultati pokazuju da su osnovna obilježja uspješne socijalne integracije: pozitivan odnos prema društvenim vrijednostima i normama ponašanja, tj. prihvaćanje tih vrijednosti i normi ponašanja, te povišeni pasivni i aktivni socijalni status, posebno povišena obrazovna i profesionalna razina kao sastavni dijelovi aktivnog socijalnog statusa. U tom kontekstu

važna je uloga zavoda u podizanju obrazovne i profesionalne razine štíćenika. Zavodski tretman više razvija autoritarne modele ponašanja, a manje one koje se temelje na snazi superega. Najslabiji uspjeh u ponovnoj socijalnoj integraciji postižu osobe niskog obrazovnog i profesionalnog statusa, niskog obrazovnog statusa roditelja, niskog materijalnog, stambenog i kulturnog standarda uže socijalne sredine, osobe sklone socijalno patološkim oblicima ponašanja i druženju s devijantnim skupinama. Iako tretman u zavodu utječe na podizanje obrazovne i profesionalne razine, treba istaknuti da su mladi povišenog obrazovnog i profesionalnog statusa nakon zavodskog tretmana imali, u principu, povišeni obrazovni i profesionalni status i prije dolaska u zavod. To znači da oni koji su i ranije imali interes za školovanje najviše i koriste pogodnosti koje zavod pruža u tom smislu. Upravo ti mladi koji su i prije dolaska u ustanovu imali povišen obrazovni i profesionalni status (u odnosu na populaciju maloljetnih delinkvenata) i koji povišeni status zadržavaju i nakon zavoda, najbolje se uklapaju u socijalnu sredinu.

Iz projekta "Relacije psiholoških, socioloških i kriminoloških karakteristika osuđenih osoba i njihova ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode" (Fakultet za defektologiju, 1986. - 1990.) tiskano je više radova u časopisu Defektologija. Izdvojili smo sljedeće: Utjecaj strukture i stabilnosti superega osuđenih osoba na njihovo ponašanje za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode (M. Mejovšek), Relacije vrijednosti i stavova osuđenih osoba na početku penološkog tretmana (J. Bašić i A. Žižak), Interesi i navike osuđenih osoba u funkciji predviđanja efikasnosti penološkog tretmana ((N. Koller - Trbović) i Autoritarnost - karakteristika ličnosti osuđenih osoba kao prediktor efikasnosti penološkog tretmana (M. Lebedina - Manzoni). Prva tri rada objavljena su u Defektologiji broj 2 iz 1990. godine, a posljednji u Defektologiji broj 1 iz 1991. godine. U tim radovima raspravlja se o uspješnosti penološkog tretmana u relaciji s nekim obilježjima zatvorenika. Superego se može smatrati stabilnom osobinom ličnosti. Utvrđene su dvije komponente superega: savjestnost i autoritarnost. Prva komponenta je važnija za uspjeh tretmana. Vrijednosti i stavovi osuđenih osoba čine koherentni sustav. Uz uvažavanje vrijednosti na općem i socijalnom planu povezani su stavovi koji opisuju vjeru u preodgoj, tretman, osoblje ustanove i vlastiti angažman zatvorenika. zatvorenici koji iskazuju pozitivne i produktivne interese, posebno u odnosu prema radu, učenju, društveno političkim aktivnostima i čitanju postižu bolji uspjeh u tretmanu u usporedbi s onima koji svoje interese usmjeravaju prema zabavi i raznodni. Vrijednosti, stavovi, interesi i navike zatvorenika kao značajni prediktori uspješnosti

tretmana, zauzimaju važno mjesto u planiranju i programiranju tretmana.

U časopisu Defektologija tiskano je i više radova iz projekta "Sociopedagoški model provođenja odgojne mjere pojačana briga i nadzor" (Fakultet za defektologiju, 1986. - 1990.). Izdvojili smo sljedeće radove: Sociopedagoški model provođenja odgojne mjere pojačana briga i nadzor (metodološki aspekt) (S. Uzelac i M. Mejovšek), Relacije školovanja - zapošljavanja maloljetnih delinkvenata i uspješnosti odgojne mjere pojačana briga i nadzor u toku tretmana (J. Bašić). Ta dva rada tiskana su u Defektologiji broj 2 iz 1987. godine. U Defektologiji, tematski broj iz 1992. godine tiskan je rad: Sud za maloljetnike u funkciji programiranja efikasnije odgojne mjere pojačana briga i nadzor (S. Uzelac). U Defektologiji broj 1 iz 1993. godine tiskan je rad: Povezanost neurotizma maloljetnika i procjene uspješnosti odgojne mjere pojačana briga i nadzor izvršene nakon isteka mjere (A. Budanovac). U tom projektu eksperimentalnog karaktera evaluiran je jedan sociopedagoški model u kojem se pošlo od pretpostavke da će odgojna mjera pojačana briga i nadzor biti učinkovitija ukoliko se program provođenja mjere donosi na razini suda koji je mjeru i izrekao i ukoliko se unaprijed naznače nositelji pojedinih zadataka i načini rada. Rezultati djelomično potvrđuju evaluirani sociopedagoški model. Razlike između eksperimentalne i kontrolne skupine nisu bile uvijek u prilog eksperimentalne skupine. Međutim, važan je pokušaj implementacije takvih eksperimenata u "životnoj stvarnosti". I u tom projektu rezultati su pokazali važnost obilježja ličnosti maloljetnika za uspješnost odgojne mjere, a to vrijedi i za obilježja voditelja odgojne mjere i načine njegova rada. Također je još jednom potvrđena izuzetna uloga školovanja i zapošljavanja u uspješnoj socijalnoj integraciji mladih.

Iz projekta "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj u relaciji s karakteristikama njihovih porodica, sportske aktivnosti, korištenja slobodnog vremena i poduzetih socijalno zaštitnih intervencija" (Fakultet za fizičku kulturu, 1984. - 1988.) tiskan je u Defektologiji, broj 2 iz 1988. godine vrijedan rad pod naslovom: Kanoničke relacije ponašanja delinkvenata i njihovih psiho - socijalnih obilježja (K. Mirović, Z. Poldrugáč i J. Bašić). Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku maloljetnih delinkvenata s velikim brojem psiholoških i socioloških varijabli. Utvrđena je relativno visoka kanonička povezanost između skupa varijabli poremećaja u ponašanju i varijabli kriminalne aktivnosti i skupa psiholoških i socioloških varijabli. Prvi i osnovni par kanoničkih varijabli pokazuje da se uz povišenu agresivnost i neurotizam, te nepovoljno socijalno okruženje, pojavljuju razni oblici

poremećaja u ponašanju i recidivizam maloljetnih delinkvenata.

Tiskana su i dva rada iz projekta "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji" (Fakultet za defektologiju i Sveučilišni računski centar, 1985. - 1987.) u Defektologiji, broj 2 iz 1989. godine i broj 1 iz 1990. godine pod naslovom: Odnosi u obitelji, sociopatološke pojave i neke karakteristike ličnosti roditelja u relaciji s poremećajima u ponašanju predškolske djece prema procjeni roditelja (N. Koller - Trbović) i Razlike u odnosima roditelja prema predškolskoj djeci koja manifestiraju odnosno ne manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju (J. Bašić). Potvrđena je hipoteza o intenzivnijim poremećajima u ponašanju djece u obiteljima s narušenim odnosima članova obitelji i nepovoljnim karakteristikama ličnosti roditelja. Utvrđene su razlike u odnosu roditelja prema djeci koja manifestiraju i koja ne manifestiraju poremećaje u ponašanju. Odnos roditelja prema djeci koja manifestiraju poremećaje u ponašanju manje je povoljan.

U Defektologiji, broj 2 iz 1991. godine, tiskan je rad pod naslovom: Relacije faktora komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece" (J. Bašić i A. Žižak). Rad je sastavni dio projekta "Činioci komunikacije u obitelji i poremećaji u ponašanju djece" (Zavod za socijalni rad grada Zagreba, 1987. - 1990.). Rezultati pokazuju značajnu povezanost između kvalitete komunikacije u obitelji i ponašanja djece. U obiteljima u kojima je komunikacija iskrena, u kojima vladaju demokratski odnosi između članova i u kojima svaki član preuzima dio odgovornosti, djeca su socijalizirana i to se ogleda u uspjehu u školi. Djeca koja žive u obiteljima poremećene komunikacije nisu socijalizirana u skladu s očekivanjima za njihovu dob, a to se manifestira kroz preddelinkventne i delinkventne modalitete ponašanja.

Projektu "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i metode pedagoškog rada" posvećen je tematski broj Defektologije iz 1991. godine. Projekt je realiziran na Fakultetu za defektologiju u razdoblju od 1987. do 1992. godine. Za ovaj prikaz izdvojili smo sljedeće radove: Obiteljske prilike učenika u različitim razredima osnovne škole kao faktori rizičnosti razvoja djeteta (J. Bašić), Socio-demografske karakteristike obitelji učenika petih razreda osnovne škole i njihova povezanost sa nekim karakteristikama odgoja u porodici (Lj. Mikšaj - Todorović i J. Rusan), Modaliteti poremećaja u ponašanju djece stare 11 godina u relaciji s njihovim kognitivnim osobinama (A. Budanovac), Aktuelne obiteljske prilike djece stare 11 godina u relaciji s nekim njihovim kognitivnim osobinama (M. Lebedina - Manzoni), Kognitivne sposobnosti

djece osnovnoškolske dobi i njihove porodične prilike (A. Žižak i M. Mejovšek), Prilog proučavanju utjecaja prilika u obitelji na razvoj nekih osobina ličnosti (A. Hošek, Z. Lučić i S. Radaković), Relacije konativnih i ponašajnih karakteristika u prepubertetu (K. Momirović i R. Bujanović - Pastuović). Rezultati pokazuju da postoji kumulativno djelovanje pozitivnih, ali isto tako i negativnih okolnosti obiteljskog života. U obiteljima pozitivnih obilježja postoji tendencija daljnijeg rasta, a u onima negativnih obilježja daljnijeg nazadovanja, te je važno pravovremeno poduzimanje preventivnih aktivnosti. Nepovoljna socio-demografska obilježja obitelji uz kulturnu i materijalnu depriviranost ozbiljna su prijetnja normalnom razvoju djece, koja se reflektira u zapuštanju njihova odgoja. Kognitivni i konativni razvoj djece stimuliran je u obiteljima pozitivnih obilježja, a destimuliran u obiteljima negativnih obilježja. Pod pozitivnim obilježjima podrazumijevaju se u prvom redu dobri interpersonalni odnosi i angažiranost roditelja u odgoju i obrazovanju djece. Poremećaji u konativnim regulacijskim sustavima i kognitivnim procesima manifestiraju se u raznim poremećajima u ponašanju, koji se zatim nepovoljno odražavaju na prilagodbu zahtjevima obitelji i škole.

U tematskom broju Defektologije iz 1992. godine objavljena su dva rada iz projekta: "Utjecaj socijalnih činilaca na razvoj kriminaliteta u Republici Hrvatskoj" (Fakultet za defektologiju i Fakultet kriminalističkih znanosti, 1991. - 1994.) pod nazivom: Utjecaj socioekonomskog razvoja na delinkvenciju maloljetnika u Hrvatskoj (S. Uzelac) i Promjene kanoničkih relacija socioekonomskih karakteristika i kriminaliteta punoljetnih osoba u Hrvatskoj u osamnaestogodišnjem razdoblju (Lj. Mikšaj - Todorović). Na uzorku od 100 općina analizirane su relacije između faktora socioekonomskog razvoja i delinkventnog ponašanja maloljetnika. Povezanost je utvrđena između socioekonomskog razvoja i krivičnih djela protiv imovine, ali ne i za krivična djela protiv života i tijela. Analiza promjena relacija socioekonomskih karakteristika i kriminaliteta punoljetnih osoba u osamnaestogodišnjem razdoblju pokazuje da se priroda tih relacija bitnije ne mijenja u vremenu, čak ni u uvjetima značajnijih društvenih promjena. Povezanost između socioekonomskih karakteristika je posebno očigledna kad su u pitanju delikti protiv imovine, dok je kod delikata koji sadrže snažniju personalnu negoli društvenu determiniranost slabije izražena.

U Hrvatskoj reviji za rehabilitacijska istraživanja u broju 2 za 1996., te brojevima 1 i 2 za 1997. godinu, objavljena su četiri rada o problemima obitelji i ponašanja maloljetnih delinkvenata: Odnosi u obitelji i druga obilježja obitelji

nasilnih i nenasilnih delinkvenata (M. Mejovšek), Razlike u socijalnoekonomskom statusu, tijekom školovanja i obiteljskoj patologiji maloljetnih delinkvenata s obzirom na migrantnost njihovih obitelji (I. Cajner - Mraović i Z. Šućur), Obilježja ponašanja i obitelji maloljetnih počinitelja nasilnih i nenasilnih delikata (M. Mejovšek, I. Cajner - Mraović i A. Budanovac), Socijalno zaštitne intervencije prema malodobnim delinkventima i njihove obiteljske prilike na primjeru Koprivničko - križevačke županije (V. Žakman - Ban, D. Tasić i M. Vučinić - Knežević) i dva rada o pravima djeteta i izvanobiteljskom institucionalnom smještaju i tretmanu djece u Republici Hrvatskoj: Prava djeteta - kako ih vide djeca u odgojnim ustanovama (N. Koller - Trbović i A. Žižak) i Stručnost i organizacija stručnog rada u izvanobiteljskom institucionalnom smještaju i tretmanu u Republici Hrvatskoj (A. Žižak i N. Koller - Trbović).

Rezultati u prvoj skupini radova pokazuju da su odnosi u obitelji više i dugotrajnije poremećeni u obiteljima adolescenata nasilnih prijestupnika, u usporedbi s obiteljima nenasilnih adolescenata. Nasilni prijestupnici čine više kaznenih djela, manifestiraju teže poremećaje u ponašanju i žive u lošijim obiteljskim uvjetima. Maloljetni počinitelji kaznenih djela iz doseljenih obitelji imaju nepovoljniji ekonomski i stambeni status, češće se suočavaju sa socijalno patološkim pojavama u obitelji i imaju više problema u školi, u usporedbi s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela iz nedoseljenih obitelji. Do socijalno zaštitnih intervencija dolazi uglavnom kada u obiteljima maloljetnih počinitelja kaznenih djela postoje posebno nepovoljne okolnosti, njihovo zapuštanje i napuštanje.

Posljednja dva rada sastavni su dio projekta "Modeli intervencija radi prevencije poremećaja u ponašanju" (Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet, 1997. - 1999.). Rezultati pokazuju da se u odgojnim ustanovama prava djece i mladeži ne poštuju u potpunosti, posebno u aktivnom i suradnom sudjelovanju u donošenju za njih važnih odluka. Bolje se zadovoljavaju tzv. egzistencijalne, a slabije psihosocijalne potrebe djece i mladeži. U organizaciji stručnog rada postoji tendencija nesustavne motivacije stručnih djelatnika, a uz druge probleme posebno se ističe nužnost razvoja novih strategija za pomoć pomagačima.

4. ZNANSTVENI RADOVI U ČASOPISU KRIMINOLOGIJA I SOCIJALNA INTEGRACIJA (Ljiljana Mikšaj - Todorović)

Časopis Kriminologija i socijalna integracija utemeljen je 1993. godine s namjerom publiciranja znanstvenih, ali i drugih radova iz područja soci-

jalne pedagogije u širem smislu. Osnivač je Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu. U centar zanimanja stavljene su osobe i socijalne skupine svih dobnih kategorije koje manifestiraju ne samo formalno kriminalno ponašanje nego i poremećaje u socijalnom ponašanju u cjelini. S podjednakom pozornošću časopis se bavi problemima etiologije, fenomenologije i prevencije takvih ponašanja.

Znanstveni radovi objavljeni u šest dosadašnjih volumena obrađuju sve relevantne teme kojima se socijalna pedagogija bavi.

Više je članaka posvećeno problematici *poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi*, pri čemu su u obzir uzeti uvjeti života u obitelji kao determinanta njihova socioemocionalnog statusa. Tako su u časopisu Kriminologija i socijalna integracija broj 1 iz 1993. godine na tu temu objavljeni sljedeći radovi: Kompetentnost roditelja za roditeljsku ulogu i socioemocionalni status predškolskog djeteta (J. Bašić), Relacije socijalnoemocionalnog statusa predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika (N. Koller - Trbović) i Relacije roditeljskog odgojnog stila i socioemocionalnog statusa djece (A. Žižak). U broju 2 iz 1994 godine objavljeni su radovi: Struktura odgojnih stilova roditelja u djece predškolske dobi (N. Koller - Trbović) i Razlike u procjenjivanju socioemocionalnog statusa djece predškolske dobi od strane roditelja i odgajatelja kao prilog problemu prevencije poremećaja u ponašanju kod djece predškolske dobi (A. Brusić), a u broju 2 iz 1996 godine, rad: Roditeljske i odgajateljske procjene socioemocionalnog razvoja djece predškolske dobi (A. Brusić). Rezultati pokazuju da se prema procjeni roditelja djece predškolske dobi i njihovih odgojitelja može utvrditi prisutnost različitih odgojnih stilova roditelja te razlike u procjeni socijalnoemocionalnog statusa djece, no nedvojbeno je da je "normalan" ili stabilan socijalnoemocionalni status djece statistički značajno povezan s kompetentnošću roditelja za roditeljsku ulogu, prihvaćajućim i dosljednim odgojem te povoljnim kulturnim, obrazovnim, materijalnim i drugim obilježjima obitelji. Autori pojašnjavaju osnovne probleme, ukazuju na potrebitost daljnjih istraživanja i nude niz socijalno pedagoški utemeljenih rješenja u smjeru prevencije poremećaja u ponašanju predškolske djece.

Daleko je najveći broj radova posvećen *poremećajima u ponašanju mladih osnovnoškolske i srednjoškolske dobi*. Dio njih usmjeren je na raščlambu rizičnih ponašanja i drugih čimbenika rizičnosti, a dio se bavi obilježjima maloljetnih delinkvenata. Tako je problematika tzv. *prede-linkventnih ponašanja mladih* u časopisu Kriminologija i socijalna integracija, obrađena u sljedećim radovima: U broju 1 iz 1993. godine objavljeni su radovi pod naslovom: Promjene u kona-

tivnim dimenzijama djece s poremećajima u ponašanju starijeg osnovnoškolskog uzrasta u funkciji toka sociopedagoškog tretmana (A. Budanovac) i Neki podaci o razvoju kognitivnih sposobnosti učenika osnovnoškolske dobi (M. Mejovšek). U broju 2 iz 1993. godine nalazi se rad: Diskriminativna analiza kognitivnih i konativnih dimenzija djece starijeg osnovnoškolskog uzrasta s obzirom na socijalno pedagoški tretman (A. Budanovac i A. Žižak), a u broju 1 iz 1994. godine radovi: Značaj komunikacije u obitelji za pojavu poremećaja u ponašanju djece osnovnoškolske dobi (J. Bašić i A. Žižak), Oblici poremećaja u ponašanju učenika petog razreda osnovne škole i uspješnost njihove socijalne integracije (I. Kovčo) i Komunikacija između roditelja i djece i izražavanje poremećaja u ponašanju (D. Tasić). Nadalje, u broju 2 iz 1994. godine objavljen je rad pod naslovom: Djetetov pojam o sebi i ispoljavanje poremećaja u ponašanju (D. Tasić), u broju 1 iz 1995. godine radovi: Relacije poremećaja u ponašanju i nekih konativnih osobina adolescenata (A. Budanovac) i Razlike u samoprocjeni slike o sebi djece s aktivnim i pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju (N. Koller - Trbović), a u broju 2 iz 1995. godine radovi: Prkos kao jedan od kriterija pravovremene identifikacije učenika osnovne škole rizičnoga socijalnog ponašanja (S. Uzelac) i Analiza razlike i povezanosti "pojma o sebi" i "pojma o vlastitom djetetu" obzirom na spol djeteta (D. Tasić i A. Žižak). Promatrani radovi kao cjelina obrađuju ključne probleme vezane uz poremećaje u ponašanju osnovnoškolske djece. Prije svega, utvrđuje se povezanost poremećaja u ponašanju s nekim kognitivnim i konativnim obilježjima djece te je dobiveno da je snižena razina kognitivnog reagiranja funkcionalno povezana s globalnim školskim neuspjehom i agresivnim ponašanjem učenika te je u populaciji mladih s poremećajima u ponašanju utvrđen usporeni serijski procesor. U prostoru konativnih dimenzija ličnosti utvrđena je veza između regulacije napada i poremećaja u ponašanju. Ono što je bilo za kakav socijalno pedagoški rad s djecom s poremećajima u ponašanju važno, je ispitivanje samoprocjene, jer je ona za dijete jedina realnost od koje se polazi u rješavanju problema. Radovi koji su se njome bavili rezultirali su nizom spoznaja: vrlo logički, ispitanici procjenjuju vlastita ponašanja u sprezi s komunikacijom u njihovim obiteljima, djeca koja manifestiraju poremećaje u ponašanju sebe procjenjuju nepovoljnije od ostalih, to posebno čine ona s aktivnim oblicima poremećaja u ponašanju, dječaci se procjenjuju lošije od djevojčica, a one pak smatraju da ih njihovi roditelji procjenjuju boljima od dječaka. Dio radova odnosi se na ishode direktnoga socijalno pedagoškog tretmana djece s poremećajima u ponašanju. Podastri su dokazi da

je socijalno pedagoški rad s eksperimentalnom grupom učenika s poremećajima u ponašanju rezultirao pozitivnim promjenama u kognitivnom prostoru i to posebno kod učenika s aktivnim oblicima poremećaja u ponašanju. Iako se to pripisuje povećanoj motivaciji za rješavanjem testova, a ne istinskoj promjeni, jasno je da je socijalno pedagoški tretman ključan za poticanje postojećih potencijala učenika. Svi rezultati potvrda su korisnosti i potrebe učenja socijalnih vještina i komunikacije, a naglašeno je i da pojedino nepoželjno ponašanje učenika ne treba ishitreno smatrati rizičnim ili opasnim jer je dio razvojne dobi učenika.

Radovi koji se bave problematikom *maloljetničke delinkvencije* brojni su i raznovrsni. Osim izučavanja fenomenologije maloljetničke delinkvencije oni se dobrim dijelom odnose na obilježja *maloljetnih delinkvenata u institucijama i njihov tretman* u različitim fazama postupanja. Ova problematika obrađena je radovima kako slijedi: U časopisu *Kriminologija i socijalna integracija* broj 1 iz 1993. godine objavljeni su radovi: Povezanost nekih poremećaja ličnosti i ponašanja maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena sankcija dom za preodgoj i nekih obilježja strukture i socijalnog statusa njihovih obitelji (M. Mejovšek), Neke sociodemografske karakteristike maloljetnika sankcioniranih u Republici Hrvatskoj (S. Uzelac), Manifestna razina promjena u strukturi delinkvencije malodobnih u Republici Hrvatskoj (Lj. Mikšaj - Todorović) i Teritorijalne karakteristike kriminaliteta maloljetnika u Republici Hrvatskoj u 1992. godini (Z. Poldrugrač). Broj 2 iz 1993. godine sadrži radove pod naslovom: Razlike u obiteljskim prilikama između ranije neprijavljivanih i ranije prijavljivanih počinitelja razbojništva i razbojničke krađe (I. Cajner) i Samoprocjena identiteta djece i mladeži s poremećajima u ponašanju tijekom institucionalnog tretmana (A. Žižak, N. Koller - Trbović i A. Brusić). U časopisu broj 1 iz 1994. godine nalaze se radovi: Povezanost nekih poremećaja ličnosti i ponašanja maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena sankcija dom za preodgoj i nekih obilježja socijalne patologije njihovih obitelji (M. Mejovšek) i Kanoničke relacije između strukture i socijalno ekonomskog statusa obitelji maloljetnika kojima je izrečena sankcija dom za preodgoj i porodične patologije (Z. Šučur), a u časopisu broj 2 iz 1994. godine, rad: Povezanost strukture i socijalno ekonomskog statusa obitelji maloljetnih delinkvenata s primjenom intervencija institucija socijalne skrbi prije smještaja malodobnika u institucionalni tretman (Lj. Mikšaj - Todorović). Nadalje, u broju 1 iz 1996. godine objavljeni su radovi: Povezanost sociopatoloških oblika ponašanja članova obitelji maloljetnih delinkvenata i poduzetih socijalno zaštitnih interven-

cija u Županiji istarskoj (S. Brnić), Ponašanje odgajnika tijekom institucionalnog tretmana u Zavodu za preodgoj maloljetnika Turopolje s obzirom na stupanj urbaniziranosti mjesta porijekla (D. Bakić) i Maloljetnička restitucija u Sjedinjenim Državama: "pravda" za žrtve (S. Roy), a u dvobroju iz 1997. godine rad: Stupanj institucionalizacije odgojne mjere i vrijednosni sustav maloljetnih delinkvenata (D. Tasić - Bouillet). Fenomenologija maloljetničke delinkvencije uglavnom je izučavana vezano uz poratnu 1992. godinu u kojoj broj otkrivenih kaznenih djela počinjenih od strane maloljetnika drastično raste, ali samo u vidu imovinskih kaznenih djela, najviše na području Zagreba i Zadra, dok krvni i seksualni delikti, te kriminalitet djece i djevojaka opada. Niz radova bavi se obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata pri čemu se znanstveno potvrđuje utjecaj obiteljske strukture (nije presudan) te socijalno ekonomskog statusa i obiteljske patologije (presudna) na delinkventno ponašanje, kao i to da je u obiteljima maloljetnih delinkvenata koji se nalaze u institucijama, prethodno bilo mnogo socijalno zaštitnih intervencija ukoliko su one bile slaboga socijalno ekonomskog statusa i izražene patologije. Naglašava se važnost samoprocjene maloljetnih delinkvenata za koju je bitan stupanj zadovoljavanja psihičkih potreba, ali i važnost stupnja institucionalizacije za izgradnju socijalnog profila (snažniji stupanj - lošiji socijalni profil). Dragocjena su i američka iskustva s maloljetničkom restitucijom koja ima pravnu utemeljenost ali je u sukobu s dominirajućom filozofijom kažnjavanja, zatvaranja i sprečavanja.

Povrh navedenih, niz je radova koji se bave izvan institucionalnim tretmanom maloljetnika s poremećajima u ponašanju i maloljetnih delinkvenata. Tako su u broju 1 iz 1993. godine u časopisu Kriminologija i socijalna integracija objavljeni radovi: Rad voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor u socijalnom prostoru kao element uspješnosti mjere i mišljenja maloljetnika o njenom toku (Lj. Mikšaj - Todorović, Z. Šučur i M. Vučinić - Knežević), Percepcija i autopercepcija uspješnosti rada na izvršenju odgojne mjere pojačana briga i nadzor (Z. Poldrugač), Katamnestička evaluacija efikasnosti postupaka voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor prema maloljetniku (S. Uzelac i V. Đurek) i Obiteljske prilike probanada kao element uspješnosti odgojne mjere pojačana briga i nadzor (D. Tasić). U broju 1 iz 1994. godine nalazi se rad pod naslovom Socijalno ekonomska obilježja voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor kao element uspješnosti mjere (V. Žakman - Ban), a u broju 1 iz 1995. godine, rad: Neki aspekti evaluacije učinkovitosti tijekom izvršenja odgojne mjere upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike (G. Lulić - Čavar). Rad pod naslovom Katamnestička evaluacija odgo-

jne mjere pojačana briga i nadzor na temelju iskustava nekadašnjih maloljetnika (S. Uzelac) nalazi se u broju 1 iz 1996. godine, a rad Kriteriji socijaliziranosti mladih nakon izvršene odgojne mjere pojačana briga i nadzor (S. Uzelac) u dvobroju iz 1997. godine. Radovi koji se odnose na izvaninstitucionalni tretman maloljetnika bave se praćenjem tijekom odgojnih mjera, odgojnim postupcima i drugim čimbenicima koji utječu na učinkovitost mjera. Tako je utvrđeno da je učinkovitost odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike povezana s dobi maloljetnika, tijekom obrazovnog i radnog procesa, načinom provođenja mjere, obilježjima matičnog odgojitelja te s oblicima i trajanjem mjere. Kad je u pitanju odgojna mjera pojačana briga i nadzor, tada je voditelj mjere istinski ili po mišljenju probanada uspješniji ukoliko je to osoba koja brine o probandu i pruža mu podršku i zaštitu, rabi postupke pozitivnog vrednovanja te učvršćuje pozitivna ponašanja probanada i intenzivnije koristi različite socijalno pedagoške postupke. Nekritičnost probanada prema navedenoj mjeri povezana je više s poremećajima u ponašanju koje iskazuju nego s intenzitetom delinkventne aktivnosti, a kod probanada iz obitelji neporemećenih interpersonalnih odnosa i superiornoga socijalno ekonomskog statusa, mjera je uspješnija. Socijaliziranost bivših probanada dominantno je determinirana njihovim kriminalnim i ostalim oblicima socijalno patološkog ponašanja.

Brojni radovi obuhvaćaju problematiku *poremećaja u ponašanju punoljetnih osoba*, ali se uglavnom iscrpljuju na objašnjavanju *njihove kriminalne aktivnosti i tretmana počinitelja*. Tako je u časopisu Kriminologija i socijalna integracija broj 1 iz 1993. godine objavljen rad pod naslovom Osobine i socijalnodemografske karakteristike počiniteljica čedomorstva (I. Cajner), a u broju 2 iz 1993. godine, sljedeći radovi: Žene - povratnice u Republici Hrvatskoj i neka njihova socijalnodemografska i kriminološka obilježja (V. Žakman - Ban), Obilježja socijalno ekonomskog razvoja Hrvatske i njihov utjecaj na kriminalitet odraslih osoba (Lj. Mikšaj - Todorović) i Utjecaj socio-ekonomskih karakteristika na kriminalitet punoljetnih osoba u Hrvatskoj (S. Uzelac). Nadalje, u broju 1 iz 1994. godine objavljen je rad pod naslovom: Povezanost između kognitivnih sposobnosti i konativnih osobina zatvorenika (M. Mejovšek), u broju 1 iz 1995. godine rad: Povezanost između nekih osnovnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije (M. Mejovšek), a u broju 2 iz 1995. godine, radovi: Strukturiranje vremena osuđenika u relaciji s općom procjenom njihova ponašanja u kaznenom zavodu (Lj. Mikšaj - Todorović i M.

Leko) i Socijalnoekonomski i obiteljski status počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe u relaciji s indikatorima učinkovitosti tretmana (Z. Šućur). U broju 2 iz 1996. godine nalazi se rad pod naslovom: Specifična ili ekscesivan ponašanja osuđenih počinitelja razbojništva u relaciji s procjenom njihova ponašanja u kaznenom zavodu (M. Leko i Lj. Mikšaj - Todorović), a u dvobroju iz 1997. godine radovi: Penološki institucionalni tretman počinitelja ubojstava (I. Kovčo) i Opseg, kretanje i stanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1992. -1997. godine (Z. Dujmović). Rezultati koji se odnose na obilježja kriminaliteta odraslih počinitelja vrlo su iscrpni; analize pokazuju da kriminalitet u Republici Hrvatskoj, zbog povećanog angažiranja policije u obrambenom ratu, u 1992. godini drastično raste (za 42.6% u odnosu na 1991.). Od 1993. godine on je u stalnom padu. Opće stanje kriminaliteta u u 1992. i 1993. godini karakterizira povećani broj nasilničkih delikata (ubojstva, razbojništva, ugrožavanje sigurnosti općeopasnom radnjom ili sredstvima, te kaznenih djela upravljenih na nasilno rušenje ustavnog poretka Republike Hrvatske i kaznenih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava (ratni zločini). Od 1993. do 1997. godine bilježi se smanjenje imovinskih delikata. Za prijeratno razdoblje, na razini makrosocijalnih determinanti kriminaliteta, utvrđeno je da je stupanj kriminaliteta veći što je stupanj urbanizacije manji, da s većim stupnjem ekonomskog razvoja raste broj imovinskih i seksualnih delikata, a smanjuje se broj krvnih delikata, te da razvoj poljoprivrede ima najveći kriminogeni utjecaj od svih indikatora ekonomske razvijenosti pojedinih područja zemlje. U časopisu su osvijetljena i neka obilježja punoljetnih počinitelja kaznenih djela pa je tako utvrđeno da čedomorke imaju prosječan kvocijent inteligencije, ali da su, u pravilu, kulturno deprivirane, emocionalne nestabilne, nezrele, egocentrične, pasivne, sklone depresiji i slično, nadalje, niskoga profesionalnog, ekonomskog i stambenog statusa, a iz obitelji patrijarhalnog odgoja. Žene - kriminalne povratnice u pravilu su niske naobrazbe, karakterističnih zanimanja (poljoprivrednice, domaćice ili bez zanimanja), te čine lakša kaznena djela nego muškarci i to ona protiv imovine, života i tijela, te službene dužnosti. Kod institucionalizirane populacije punoljetnih počinitelja kaznenih djela općenito je utvrđena negativna povezanost između efikasnosti kognitivnih procesora (posebice procesora za serijalnu analizu informacija) i poremećaja konativnih regulatora. Najviše radova orijentirano je na pitanja (zavodskog) tretmana punoljetnih počinitelja kaznenih djela. Tako se daje prikaz suvremenih modela institucionalnog tretmana počini-

telja ubojstva tj. počinitelja nasilničkih delikata temeljenih na različitim orijentacijama. Razradene su klinička i na grupu usmjerena orijentacija. Radovi temeljeni na empirijskoj obradi podataka bave se tretmanom počinitelja razbojništva i razbojničke krađe; podaci pokazuju da tretman obećava veću uspješnost ukoliko u osuđenih osoba postoje poželjniji načini strukturiranja vremena u instituciji na polju izobrazbe i rada, ukoliko se one tamo uštežu od ekscesivnih ponašanja, te ukoliko imaju povoljniji stambeni status, zaposleni su i imaju kvalitetan odnos s članovima obitelji koju su sami osnovali. Ipak, općenito je konstatirano da je u njih prognoza uspjeha resocijalizacije niska, što je naročito povezano s psihopatskim obilježjima i neurotskim poremećajima ličnosti razbojnika.

I napokon, nekoliko je tema posvećeno *osoblju koje se bavi osobama s poremećajima u ponašanju*. Tako su u časopisu Kriminologija i socijalna integracija broj 2 iz 1996. godine objavljena dva rada na tutemu: Odgajatelji: kontinuitet i promjena (A. Žižak, D. Tasić i N. Koller -Trbović) i Zadovoljstvo odgajatelja osobnim životom u promijenjenim životnim okolnostima (N. Koller -Trbović, A. Žižak i D. Tasić), a u dvobroju iz 1997. godine, jedan rad i to: Elementi profesionalne kompetentnosti socijalnih pedagoga (A. Žižak). Ispitivanje odgajatelja u dječjim i odgojnim domovima različitog tipa pokazalo je da se oni procjenjuju profesionalno i osobno zadovoljnima i uspješnima, no da to zadovoljstvo više ide u prilog odgojiteljima iz dječjih domova i odgojiteljima ženskog spola. Njihovo zadovoljstvo osobnim životom povezano je s njihovim strategijama aktivnog suočavanja, a njihovo nezadovoljstvo tim (osobnim) segmentom života povezano je s njihovim procjenama o tome da: nema pozitivnih promjena u profesionalnom životu, da ih promjene nisu osnažile, te da danas izostaju ljudske vrijednosti. U socijalnih pedagoga koji rade kao odgojitelji u dječjim i odgojnim domovima različitih tipova, utvrđena je razlika između generalno poželjne i stvarne profesionalne kompetentnosti na području teorijskih znanja i profesionalnih vještina.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

U ovom sažetom prikazu i popisu znanstvenih radova koji predstavljaju znanstvenu produkciju više od 26 znanstvenih projekata znanstvenih djelatnika i suradnika Odsjeka za poremećaje u ponašanju (Odsjeka za socijalnu pedagogiju) istaknuti su osnovni elementi identiteta socijalne pedagogije.

Od samih početaka razvoja socijalne pedagogije posve je razvidan njezin predmet. On je bio i

ostao specifični tretman djece, mladeži i odraslih osoba s poremećajima u ponašanju i/ili delinkventnim ponašanjem.

S obzirom na specifičnosti etiologije i njenu složenost, te posebno fenomenologiju poremećaja u ponašanju i njenu promjenjivost tijekom razdoblja u kojem se promatra, te povećanje broja posebnih skupina djece i mladeži, učinkovitost tretmana bez dobrog poznavanja populacije nije moguće postići.

Protokom vremena postalo je jasno da tretman, naročito onaj u izvanobiteljskim uvjetima (tercijarna prevencija) iz više razloga nije dovoljno učinkovit pa su daljnja istraživanja, naročito ona akcijskog karaktera i postavljanje različitih tretmanskog - terapijskih modela, njihovo praćenje i evaluacija nužni.

Suvremenija teorijska promišljanja i istraživačka postignuća usmjeravaju pažnju prema ranim intervencijama i prevenciji poremećaja u ponašanju. S tim u vezi sve više je istraživanja raznih čimbenika razvoja djeteta u suvremenim uvjetima života, u kojima se u obzir uzima i dijete i njegova uža socijalna okolina u direktnom funkcioniranju i komuniciranju kako bi se poduzele one intervencije i za dijete i za obitelj (predškolsku ustanovu, školu...) koje će dati najbolje rezultate. Rane inter-

vencije u svrhu prevencije, naročito one temeljene na primarnoj ili djelomičnoj sekundarnoj prevenciji, orijentirane su na osnaživanje i jačanje subjekata "tretmana" ulaganjem u učenje socijalnih i drugih, za život važnih, vještina kao ono najbolje za budućnost djece i njihovih društvenih zajednica.

Socijalna pedagogija, slijedom navedenoga, ima svoj znanstveno utemeljen identitet, a stručnjaci socijalni pedagozi "neuzorano polje" primjene znanstvenih i stručnih dostignuća u praksi.

6. LITERATURA

1. Bašić, J. (ur): (1997): Znanstvena istraživanja u defektologiji (1962. - 1997). Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
2. Defektologija, (1965. - 1995.), br.1 i 2, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
3. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja (1996. - 1997.) br.1 i 2, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
4. Kriminologija i socijalna integracija (1993. - 1997.), br. 1 i 2, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Zagreb.

THE IDENTITY OF SOCIAL PEDAGOGY AND ITS THEORETICALLY-SCIENTIFIC FOUNDATION

Summary

The paper documents the theoretically-scientific foundation of the identity of social pedagogy by reviewing the scientific projects realized within Department for Behavioral Disorders (Social Pedagogy Department) at the Faculty of Special Education and Rehabilitation (Faculty of Defectology) and the number of scientific papers published in the Faculty reviews during the period 1967-99. The total of 32 scientific projects and numerous papers published in the reviews: Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja - Croatian Review for Rehabilitation Researches (defectology) and Kriminologija i socijalna integracija - Criminology and Social Reintegration (criminology) deal with the subjects from the fields of etiology, phenomenology and prevention of behavioral disorders of children, young people and adults, as also with the problems of treatment. The authors conclude that in the last thirty years the scientific activity in the field of study of behavioral disorders has reached the satisfactory quality level promising further development and progress of scientific research. Confirmed scientific perceptions represent a solid foundation for development of the identity of social pedagogy as an autonomous and independent activity.

Key words: Social Pedagogy, identity, scientific foundation, theory